

HAI MẢNG KHÔNG GIAN, THỜI GIAN ĐỐI LẬP TRONG BÀI THƠ “QUA NHÀ” CỦA NGUYỄN BÌNH

Hoàng Thuý Hà

Thơ ca là một loại hình sáng tạo nghệ thuật đặc biệt của con người. Nó được thể hiện bằng ngôn ngữ nghệ thuật; loại hình ngôn ngữ mà ý nghĩa được xây dựng trên đó đã thành những biểu tượng; và để nắm bắt được các biểu tượng đó không phải là điều đơn giản. Đặc biệt là để nắm bắt, nhận diện được các biểu tượng về không gian, thời gian nghệ thuật trong thơ ca là một điều vô cùng phức tạp. Mà không gian, thời gian nghệ thuật là hai phương diện quan trọng vai giao tiếp (nhân vật trữ tình) vận dụng để giải bày nỗi niềm, tình cảm của mình vào trong thơ ca. Việc xây dựng nên được không gian, thời gian nghệ thuật đó chính là giá trị thẩm mỹ đặc sắc của thơ ca.

Qua nhà là một trong những bài thơ đặc sắc của nhà thơ Nguyễn Bình nói riêng và của thi ca Việt Nam nói chung. Một nét đặc sắc nổi trội trong bài thơ có lẽ chính là ở chỗ tác giả đã sáng tạo thành công hai mảng hình tượng nghệ thuật về không gian và thời gian đối lập nhau. Đó là: Không gian, thời gian khi “cô chưa có chồng” và không gian, thời gian “từ ngày cô đi lấy chồng”.

Nửa đầu bài thơ là không gian, thời gian khi “cô chưa có chồng”:

*Cái ngày cô chưa có chồng
Đường gần tôi cứ đi vòng cho xa
Lối này lắm bụi nhiều hoa...
(Đi vòng để được qua nhà đấy thôi)*

*Một hôm thấy cô cười cười
Tôi yêu yêu quá nhưng hơi mất lòng
Biết đâu rồi chả nói chồng:
"Làng mình khối đưa phải lòng mình đây!"*

“Cái ngày cô chưa có chồng”, cảm nhận của nhân vật trữ tình về không gian, thời gian ở thời điểm ấy đúng là khoảng không gian, thời gian trong tâm trạng của một kẻ đang yêu, đang say tình. Đường xa hóa gần bởi “(đi vòng để được qua nhà đấy thôi!)”! Và khoảng không gian đi qua nhà của cô gái thật đẹp đẽ, thơ mộng, ngọt ngào, quyến rũ “Lối này lắm bụi nhiều hoa”. Quả thật là “yêu nhau yêu cả đường đi”, yêu nhau đường xa cũng hóa gần! Không nơi nào đẹp hơn nơi người mình yêu ở! Kẻ say tình đang ngập tràn, đắm say, ngất ngây trong hương hoa bụi, hay đó chính là sự quyến rũ của cô thôn nữ! Mỗi người con gái đẹp là một đóa hoa tỏa ngát hương! Đối với chàng trai đang yêu thì

người con gái mà mình yêu là bông hoa có vẻ đẹp và hương thơm đặc biệt nhất! Hoa bưởi là loài hoa bình dị, dân dã rất Việt Nam. Hoa bưởi mang màu trắng tinh khôi, thanh khiết và hương thơm thật dịu ngọt, quyến rũ làm ngất ngây, đắm say lòng người! Hình tượng hoa bưởi đã đi vào bài thơ thật đẹp thật gần gũi mộc mạc, da diết, thân thương! Có gì ví von, khơi gợi hay hơn về cảm xúc tình yêu đầu đời về vẻ đẹp, sức hấp dẫn của người thiếu nữ Việt Nam bằng một loài hoa thân thuộc gần gũi, gắn bó với cuộc sống của họ cơ chứ! Vì thế thật thú vị khi sau này ta lại bắt gặp “Cây bưởi sau nhà tỏa ngát hương đưa, giấu một chùm hoa trong chiếc khăn tay, cô gái ngấp ngừng qua nhà hàng xóm...” trong bài thơ *Hương Thâm* nổi tiếng của nữ nhà thơ Xuân Quỳnh...

Thời gian mà con người đang yêu với một tình yêu đơn phương là thời gian của sự trông mong, kiếm tìm. Bởi thế, cái khoảng khắc ngắn ngủi chợt đến thật đáng nhớ, có ý nghĩa, đáng để lưu tâm đối với một kẻ say tình, một tia hy vọng mong manh, trong một phút giây chợt lóe lên! “Một hôm thấy cô cười cười”... Người con gái đẹp mà cười lại càng đẹp, càng quyến rũ hơn gấp rất nhiều lần! Nhưng tiếc rằng chỉ là cười cười thôi, chứ không phải là cười bên lên, cười mỉm, cười tươi, cười duyên, cười tình... Nên dần rất đắm say “tôi yêu yêu lắm!”, “nhưng hơi mất lòng” bởi nhân vật trữ tình bằng sự nhạy cảm của mình đã cảm nhận ra rằng “Biết đâu rồi chả nói chòng: “Làng mình khối đứa phải lòng mình đây!”. Nhưng mà là “biết đâu” thôi, bởi con người ta khi yêu nhất là trong tình yêu đơn phương vẫn luôn cố gắng vin vào bất cứ điều gì có thể, để niềm tin, niềm hy vọng không bao giờ lụi tắt! Cố gắng phủ nhận, biện minh là “biết đâu” thôi, nhưng rõ ràng chúng ta cũng nhận ra rằng ở đây là một sự theo đuổi đơn phương! Song tình yêu đơn phương là “tình yêu đẹp nhất”, bởi đó là một tình yêu mãnh liệt, da diết nhất và sẽ còn mãi với thời gian! Thế cho nên kỷ niệm về tháng ngày theo đuổi em, “cái ngày cô chưa lấy chồng” ấy sẽ còn lắng đọng mãi, tươi mới, nguyên sơ, rạo rực, náo nức trong tâm khảm của nhân vật trữ tình.

Trái ngược, đối nghịch hoàn toàn với cảm nhận về không gian, thời gian “cái ngày cô chưa có chồng” là cảm nhận về không gian, thời gian “từ ngày cô đi lấy chồng”, ở nửa sau bài thơ.

Trước hết là cảm nhận về thời gian:

*Một năm đến lắm là ngày
Mùa thu mùa cốm vào ngay mùa hồng.
Từ ngày cô đi lấy chồng
Góm sao có một quãng đồng mà xa.*

Một năm vốn vẫn có ba trăm sáu mươi ngày chứ có khác gì đâu mà sao nhân vật trữ tình lại bảo là “đến lắm là ngày!” và bốn mùa xuân hạ thu đông là thế sao chỉ còn lại “mùa thu mùa cốm lại ngay mùa hồng” và quãng đường đi qua cánh đồng thì vẫn có độ dài là vậy mà sao thật đằng đẵng, hun hút “Góm sao có một quãng đồng mà xa”! Bởi vì kể từ cái ngày em đi lấy chồng thì niềm hy vọng mong manh của anh cũng chấm hết! Em đi là chỉ còn lại một khoảng thời gian mờ mịt vô nghĩa! Em đi mang theo cả mùa xuân tươi vui, mùa hạ ấm nồng, để lại mùa thu u buồn và mùa đông lạnh lẽo buốt giá! “Góm sao có một quãng đồng mà xa!” bởi còn gì nữa đâu mà đợi mà chờ mà mong phía trước kẻ “từ ngày cô đi lấy chồng” rồi!

Và đây, không gian lồi đi qua nhà em:

*Bờ rào cây bưởi không hoa
Qua bên nhà thấy bên nhà vắng teo
Lợn không nuôi, đặc ao bèo
Giàu không dầy chẳng buồn leo vào giàn

Giếng khơi mưa ngập nước tràn
Ba gian đầy cả ba gian nắng chiều.*

Cảnh là tình, tình là cảnh, cảnh trong thơ trữ tình là tâm cảnh; mà “người buồn cảnh có vui đâu bao giờ”! Đâu rồi hoa bưởi ngát hương? Đâu rồi nụ cười tươi đẹp của em? Em đi để lại một khung cảnh tiêu điều, trống vắng, hoang tàn, cô liêu; để lại sự trống trải, sầu não, tuyệt vọng cho một kẻ thất tình! Nỗi buồn đau, thất tình ấy cứ dâng đầy dâng đầy tràn ngập; sự cô đơn trống trải được gọi thành tên, được hiện hình, hiện ảnh rõ rệt trong hai biểu tượng thơ “giếng khơi mưa ngập nước tràn, ba gian đầy cả ba gian nắng chiều”. Chính cái vắng cái thiếu đã làm nên cái đầy cái tràn; và cái đầy cái tràn làm gợi nhớ tới cái vắng cái thiếu ở đây!

Thế giới này vốn dĩ tồn tại và diễn ra ở trong thế mâu thuẫn, đối lập. Một điều quá rõ ràng là thời gian, không gian vật lý vận động theo quy luật khách quan của nó; song còn thời gian và không gian trong thơ ca thì luôn phụ thuộc vào tâm lý, xúc cảm của thi nhân. Một thi sỹ thành công là thi sỹ có thể tạo ra được một thế giới riêng trong thơ mình, thế giới đó vận động theo chính cảm xúc của cái tôi trữ tình. Thế cho tạo nên được hai mảng không gian, thời gian đối lập ở *Qua nhà* là một sức hút lớn của bài thơ bởi đó chính là thành công của Nguyễn Bính trong việc sáng tạo nên một thế giới hình tượng diễn tả chân thực nhất cảm xúc của một mối tình đơn phương!